

**AZ RBAYCAN K TABXANALARININ
NFORMAS YALA DIRILMASI M S L L R**

R.M.NAMAZOVA
Bakı Dövl t Universiteti

*M qal d ali m kt b kitabxanalarının informasiyala dırılması i ini t n-
ziml y n hüquqi v normativ s n dl r t hlil edilir. Kitabxanaların informasi-
ya funksiyasının h miyy tınd n b hs edilir.*

Açar sözl r: kitabxana, informasiya, ali m kt b kitabxanalari.

XX srin sonu-XXI srin vv ll ri dünya miqyasında informasiyala dır-
ma, informasiya c miyy tinin qurulması il s ciyy vidir. nformasiya c miyy
y tinin sas m qs di bütövlükd c miyy tin v ayrı-ayrı xsl rin informasiya
t l batımı öd m k üçün müasir informasiya texnologiyaları bazasında müxt lif
t yinatlı informasiya resurs v f zalarının formala dırılmasıdır (3, 99).

nformasiyala dırma h m d bütünlükd t hsil sisteminin v onun ayrıl-
maz t rkib hiss si olan ali m kt bl rin kitabxanalarının, el c d , bütünlükd
Az rbaycan kitabxanalarının tarixind bir sıra hadis l rl , h miyy tli yeni-
likl rl lam tdar olmu dur. Bunların sırasında bütünlükd t hsil sisteminin,
kitabxanaların, o cüml d n, ali t hsil mü ssis l rind ki kitabxanaların infor-
masiyala dırılması xüsusi qeyd edilm lidir. Az rbaycanın görk mli pedaqoq-
ları v t hsil xadiml ri ölk mizd t hsil islahatlarından b hs ed rk n bu pro-
sesd informasiyala dırma komponentin böyük ön m verirl r. M s l n, T h-
sil Probleml ri nstitutunu direktoru, görk mli t hsil müt x ssisi, professor
Abdulla Mehrabov t hsil prosesinin informasiyala dırılması v onun s ciyy -
vi xusisiyy tl rind n b hs ed rk n qeyd edir ki, t hsilin informasiyala dırıl-
ması, pedaqoji innovatikanın çox vacib sah sidir (6, 56).

nformasiya v kommunikasiya texnologiyalarının insan f aliyy tinin
bir sıra sah l rind oldu u kimi kitabxana i ind d t tbiqi n n vi kitabxana
prosesl ri-nin sür tl nm sin v optimalla masına g tirib çıxarır (2, 77).

Az rbaycanda t hsil sisteminin kütl vi informasiyala dırılması, keç n
srin sonunda ba lasa da, r q mli informasiya texnologiyaları c miyy t v
t hsil sistemi t r find n tamamil m nims nildikd n, onları sistemli olaraq
d yi dirdikd n sonra ba a çatacaq v yened n perspektiv inki afı t min ed n
texnologiyaların t tbiqin ba lanacaqdır. Ona gör d müasir dövrd m kt b-
l rd (t hsil mü ssis l rind) innovasiya prosesl rinin sasını t kil ed n in-
formasiyala dırılmanı t dris-t lim prosesind ön plana ç km li, onun s m r li
t tbiqin xüsusi fikir verilm lidir. Bu s b bd n d müasir dövrd Az rbayca-

nın təhsil müəssisələrinin, ilk növbədə ali məktəb kitabxanalarının və ziyatçılarda, onun inkişafından danışıqların mütləq informasiyalaşdırılma probleminə diqqətə alınmalıdır, həmin məsələyə diqqət yetirilməlidir. Lakin bu problemi həlledən və müasir kitabxana tipologiyasında təhsil, ali məktəb kitabxanalarının mövqeyini nəzərə alınmalı, eləcə də informasiyalaşdırmanın mahiyyətinə, bu prosesin meydana gələn kitabxanalara yol tapmasına mütləq diqqət yetirilməlidir. Həmin problem diqqətə alınaraq onun bir sıra amillərin təsiri ilə formalaşdırılması, bir sıra məsələlərdən asılı olduqunu görmək mümkündür. Ümumilikdə Azərbaycanın kitabxanalarının, ilk növbədə ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasından bəhs edərək onunla sıx bağlı olan çoxsaylı məsələlər, suallar içrisində xüsusi olaraq aşağıdakı sahələri tərkib hissələri fərqləndirmək mümkündür:

- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasının hüquqi-normativ bazası;
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılması üçün texniki baza;
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasına imkan verən program təminatı, o cümlədən avtomatlaşdırma üçün təbii proqramlar paketi;
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasına imkan verən maliyyə resursları.
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasını həyata keçirən bilik və vərdətlər malik müəssisələr;
- kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasına imkan verən inzibati resurslar (müvafiq ödələrin mövcudluğu və onların öz funksiyalarını effektiv yerinə yetirmələri üçün).

Qeyd edək ki, sonuncu qərər müəyyən qədər birinci il hüquqi-normativ baza ilə əlaqədardır. Çünki kitabxananın strukturu, orada informasiyalaşdırmanı həyata keçirən bölmələrin olması müvafiq normativ sənədlərlə, sənədlərlə tənzimlənir.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasında tarixən formalaşan və müasir dövrdə davam edən statusa əsasən ictimai fəaliyyətin bir çox sahələrində, eləcə də təhsildə dövlətin rolu çox güclüdür. Məktəbdə, natamam və tam orta təhsil verən müəssisələrin demək olar ki, hamısı dövlətdir. Ali təhsil sahəsində aparıcı mövqədə dövlət təhsil müəssisələrinin məxsusudur. Təbii ki, bütün dövlət təhsil müəssisələri əsasən dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. Bundan əlavə, təhsil sistemində dövlət çox güclü tənzimləyici funksiyaya malikdir. Təhsil müəssisələrinin statusu, onların təhsil, təlim-tərbiyə prosesinin necə aparılması, hansı fənləri keçməyi, hansı ixtisaslar üzrə kadrları necə aparmaları və təhsilə nə qədər bir çox digər məsələlər dövlətin qəbul etdiyi normativ-hüquqi sənədlərlə tənzimlənir. Bu aparıcı rol və funksiyalı ali məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini də müəyyən edir. Bu sahədə ali məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin qurulmasından bəhs edərkən bu ikinin əsasında du-

ran qanun və digər direktiv sənədlərin zərərli keçirilməlidir. Beləliklə, müstəqillik rəitində Azərbaycanın milli təhsil, o cümlədən, ali təhsil sisteminin, kitabxana fəaliyyətinin zamanın tələblərinə müvafiq kildiyən quruluşunun, transformasiya edilməsinin ilk və vacib rti bu sahənin müvafiq qanunvericilik bazasının, normativ-hüquqi sənədlərin yaradılması oldu.

Ümumilikdə kitabxanaların, eləcə də ali məktəb kitabxanalarının inin tənzimləyən, onun hüquqi və normativ sənəd bazası rolunu oynayan sənədlər sisteminin tərkibində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, qanunların, Prezidentin sərəncamlarının və fərmanlarının, Nazirlər Kabinetinin qərarlarının, Dövlət Proqramlarının, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Strategiyalarının, tabeliyində kitabxanalar olan ayrı-ayrı nazirlik və ali sənədi digər qurumlarının qərar və sərəncamlarının, milli standartların, MDB üzvi kimi Azərbaycan Respublikasının rəzisində qüvvədə olan Dövlətlararası Standartların (QOST-lar) daxil olduğunu görürük. İbətən, bu hüquqi-normativ bazanın geniş təhlili, buradakı müddələrin ölkədə kitabxana quruculuğuna təsiri və funksiyaları xeyli maraqlıdır və həmişə tilməlidir. Bu məqalədə həmin sənədlərin ancaq kitabxanaların informasiyala dırılması ilə bəllə olanlarını zərərli keçirəcəyik.

Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra qəbul edilmiş və bilavasitə kitabxana inin tənzimləyən yönəlməli ilk qanun “Kitabxana inin haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Bu qanun Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin imzası ilə 1999-cu ilin 12 mart tarixində qüvvəyə minmişdir. Qanun 6 fəsil və 34 maddədən ibarətdir. Burada ölkəmizdə kitabxana inin zamanın tələblərinə müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş ödənişləri tapmışdır.

Azərbaycan kitabxanalarının informasiyala dırılması məsələləri Qanunun V fəslinin “Kitabxanaların maddi-texniki təchizatı” adlı 30-cu maddəsində öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, “kitabxanalar kitab fondunun saxlanması və oxuculara xidmət etməklə üçün xüsusi layihə ilə tikilmiş binalarla və kitabxana inin avtomatlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuş vasitələrlə təmin edilməlidirlər” (5, 3). Bu Qanunun yaradılması və təbiiqi məsələləri görkəmli kitabxana ünas alim professor A.X. İləfovun bir sıra elmi əsərlərində tədqiq edilmişdir. İbətən, Qanun qəbul edilərkən hələ heç bir iri kitabxana informasiyala dırma, o cümlədən kompleks avtomatlaşdırma ilə məşğul olmurdu. Lakin müvafiq rəit yarıdan, maliyyə mənbələri məhəllədikdən sonra bu müddəyə yata keçirilmiş, bu sahədə planlı kildiyən görülməyə bəllədi.

Azərbaycanda informasiyala dırma ilə əlaqədar fəaliyyət bütün istiqamətlərini (informasiyanın yığılması, ininməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması) əsasında informasiya ehtiyatlarının formala dırılması, informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onlardan istifadə

olunması, informasiyanın mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri) müyyənləşdirən və tənzimləyən və informasiya proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müyyənləşdirən qanun ümummilli lider Heydər Əliyevin imzası ilə 3 aprel 1998-ci il tarixində qüvvəyə minmiş "informasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Qanun oldu. 6 fəsil və 21 maddədən ibarət olan bu Qanun ölkəmizdə informasiyalaşdırma ilə əlaqədar əsas məsələləri tənzimləyən, bu sahədə görüləcək işlər üçün hüquqi baza yaradan bəliçə dövlətsənədidir. Qanunun əsas faydalarından biri burada verilmiş bəliçədə-terminoloji hissədə bu sahədə əlaqədar əsas terminlərin tərifinin verilməsidir. Burada ilk termin kimi informasiyaya "yaranma tarixindən, təqdimat formasından və təsnifatından asılı olmayaraq istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgilər, xəbərlər və ya digər xarakterli məlumatlar" kimi izah edilir. Daha sonra burada sənədləndirilmiş informasiyanın (sənədin), açıq informasiyanın, konfidensial informasiyanın, informasiya proseslərinin, informasiya texnologiyalarının, informasiya sistemlərinin, informasiya xidmətlərinin, informasiyanın istifadə çəsinin, informasiya sistemlərinin tərifləri verilir.

Təqdir layiq haldır ki, bu Qanunda informasiyalaşdırma üçün kitabxanaların da həmiyyəti unudulmamışdır. Qanunun I fəsilinin 2-ci maddəsində informasiya ehtiyatlarına nələrin daxil olduğu sadalənarkən göstərilir ki, "informasiya ehtiyatlarına informasiya sistemləri (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, məlumat banklarında və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, habelə ayrıca mövcud olan sənədlər və onların massivləri"dir. Beləliklə, burada kitabxanalar informasiya sistemlərinin bir növü kimi rəhəndilmişdir (4, 2). Bu Qanunun müddəələrindən belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, oradakı tələblər ictimai həyatın bütün sahələrinə, o cümlədən ali təhsil müəssisələrinə də aid edilmişdir.

Informasiyalaşdırma sahəsində respublikada əsas və ilk hüquqi sənəd olan bu Qanunun ardınca respublikada informasiyalaşdırmanın sonrakı inkişafını tənzimləyən digər bir sıra hüquqi sənədlər qəbul edildi ki, onlardan biri də Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin imzası ilə 17 fevral 2003-cü il tarixində qüvvəyə minmiş «Azərbaycan Respublikasının inkişafı nəmin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)» adlı çox mühüm direktiv sənəddir (4, 3). Bu vacib sənəd Birləşmiş Millətlər Təşkilatının inkişaf Proqramının (UNDP) Bakı ofisi ilə birlikdə hazırlanmış, müvafiq milli və beynəlxalq qurumların müsbət rəyini almışdır. Səkkiz bölmədən ibarət bu vacib sənəd ölkədə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (KT) üzrə ölkədə yaxın gələcəkdə görüləcək işlərin konturlarını müyyənləşdirdi.

S n dd göst rilir ki, XX srin son onilliyind informasiya v kommunikasiya texnologiyaları c miyy tin inki afina t sir göst r n sas amill rd n birin çevrilmi dir. Onların t sir dair si dövl t strukturlarını v v t nda c miyy ti institutlarını, iqtisadi v sosial sah l ri, elm v t hsili, m d niyy ti v bütövlükd insanların h yat t rzini hat etmi dir. Bir çox inki af etmi v inki af etm kd olan ölk l r informasiya v kommunikasiya texnologiyalarının verdiyi üstünlükl rd n faydalanırlar.

S n dd qeyd edilir ki, informasiya v kommunikasiya texnologiyalarının t tbiqinin s viyy si h r bir ölk nin intellektual v elmi potensialının, dövl t idar çiliyind ffaflı m v demokratiyanın inki afının sas göst ricil rind ndir. Dünya bazarında elektron ticar tin rolunun artdı ı mü ahid olunur v ümumiyy tl , g l c kd ölk l rin r qab t aparmaq qabiliyy ti onların informasiya v kommunikasiya texnologiyalarından s m r li istifad sind n asılı olacaqdır.

T qdır layiq m qam odur ki, Milli Strategiyada kitabxana i i d diqq t d n k narda qalmamıdır. Bel ki, s n din “Milli informasiya resursları” bölm sind “vahid milli elektron informasiya m kanının formala dırılması”, “elektron informasiya m kanında Az rbaycan dilinin geni istifad sinin t min olunması” kimi t dbirl rl yana ı, “milli tarixi, d bi v m d ni irsin qorunub saxlanması v t bli ind , o cüml d n kitabxana, muzey v arxiv i l rind informasiya v kommunikasiya texnologiyalarının geni t tbiq olunması” b ndi d yer almıdır” (1, 3).

Bu fakt ölk mizin ali dövl t m qamlarının, s n di t rtib ed n yüks k s viyy li müt x ssisl rin kitabxana resurslarını milli informasiya resurslarının t rkib hiss si kimi d y rl ndirdiyini v bu sah d yeni informasiya texnologiyalarının t tbiqinin z ruri saydı mı sübut edir. Bu direktiv s n dd t hsilin informasiyala dırılmasına, informasiya texnologiyaları vasit l ri il t minatı m s l l rin böyük diqq t yetirilir. Bu s b bd n d s n din bir çox b ndl rind informasiyala dırma v t hsill laq dar müdd alar vardır. “KT v t hsilin t kmill dirilm si” adlı bölm ancaq t hsill laq dar m s l l r yön lmi dir.

Göründüyü kimi, ölk mizd ictimai f aliyy tin bütün sah l rind informasiyala dırma, informasiya-kommunikasiyaları texnologiyasından istifad , müasir informasiya sisteml ri v resursları yaradılmasına do ru kurs götürülmü v h min kursun hüquqi-normativ bazasını t kil ed n s n dl r q bul edilmi dir. Bu s n dl r universal s ciyy da ıdı ndan laq dar kild bütün f aliyy t sah l rin , o cüml d n, h m ümumilikd kitabxanalara, h m d ali m kt b kitabxanalarına aid edil bil r. Bundan lav , h min s n dl rd sırf kitabxanalarla ba lı b nd v müdd alar vardır ki, bu kitabxanaların ölk nin informasiyala dırılmasında, s n d-informasiya resurslarının yaradılmasında,

ölk nin informasiya tminatında müst sna rolunu sübut edir. Eyni zamanda, “Kitabxana i i haqqında” Qanunda avtomatla dırma il laq dar xüsusi b n-din olması da ali m kt b kitabxanalarının informasiyala dırması üçün h miyy-ly tli hüquqi bünövr verir.

M lumdur ki, informasiyala mı c miyy ti xarakteriz ed n sas xüsusiyy tl r a a ıdakılardır:

- nternetd n heç bir m hdudiyy t olmadan birg istifad ;
- Korporativ qaydada global informasiya mühütinin yaradılması;
- nformasiya-kommunikasiya texnologiyalarından kütl vi kild istifa-
d edilm si;

Bel likl , yuxarıda qeyd edil n ri, informasiya texnologiyalarının v c miyy tin s n d-informasiya t l batının cari v ziyy tini n z r almaqla müasir m rh l d kitabxanaların informasiyala dırmasının ilkin texniki aspektl rind n b hs ed rk n bu i in realla dırılması üçün a a ıdakıların h yata keçirilm sinin z ruri oldu unu söyl m k mümkündür:

1. Kitabxanaların informasiyanın emal edilm si, istehsalat prosesl rinin avtomatla dırılması üçün z ruri olan kompüter texnikası, server v periferik qur ularla, telekommunikasiya qur uları v dig r texniki vasit l rl t chiz edilm si;

2. Kitabxanada daxili kompüter b k sinin (ntranet) yaradılması v bu b k nin nternet qo ulması;

3. Kitabxananın kompüter texnikasının i l m si üçün z ruri olan proqram vasit l rinin, kitabxana prosesl rinin avtomatla dırılması üçün lazım olan t tbiqi proqramlar paketinin alınması v bunun sasında avtomatla dırma sisteminin yaradılması.

T bii ki, müasir dövrd ali m kt b kitabxanalarının u urla informasiyala dırılması üçün son olaraq qeyd edil n amill r vacibdir. Bu amill rd n ba qa qeyd etdiyimiz hüquqi-normativ bazanın, texniki bazanın v proqram tminatının vacibliyi xüsusi vur ulanmalıdır. Lakin bunlarla yana ı insan amilinin kitabxanaların informasiyala dırmasını h yata keçir bil n bilik v v rdi l r malik müt x ssisl rin olması z rur ti n z r alınmaqdadır.

M lumdur ki, ölk mizd t hsilin informasiyala dırması t hsil mü ssis -sinin i ind çoxlu sayda innovasiyalarla ba lıdır (6, 134). Ali m kt b kitabxanalarının informasiyala dırması ümumilikd t hsil islahatının t rkib hiss si olan informasiyala dırmanın mühüm bir v sil si hesab edil bil r. Az rbaycanda h yata keçiril n t hsil islahatı bir çox dig r sah l r kimi kitabxana ün-as-bibliograf müt x ssisl rin d hazırlı mın müasirl m sin , t kmill m -sin imkan vermi dir. Xüsusil d Bakı Dövl t Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakült sind müasir t l bl r cavab ver n müt x ssisl rin hazırlanması sah sind böyük i l r görülmü , ikipill li Bolonya t hsil sistemi t t-

biq edilm , t hsil proqramları yenil nmi , bir çox yeni f nl r daxil edilm , vvl mövcud olan f nl r t kmill dirilmidir. Müasir t l b l r artıq kitabxanaların informasiyala dırılması üçün z ruri olan bilik v bacarıqla silahlanırlar. T hsil daha erk n ill rd ba a vurmu kitabxanaçılar is müxt lif t liml r , treninql r c lb edilir ki, burada onlar yeni kitabxana texnologiyalarına, informasiya savadının saslarına yiy l nirl r. Bütün bunlar müasir dövrd Az rbaycanın t hsil sistemind informasiyala dırma prosesinin h yata keçirilm si üçün münbit z min yaradır.

Bel likl , yekun olaraq söyl m k mümkündür ki, respublikamızın ali m kt b kitabxanalarının informasiyala dırılması müasir m rh l sind bu sah d f aliyy t göst rm lidir :

- kitabxanalarının informasiyala dırmasının hüquqi-normativ v texniki bazasının yaradılması;

- kitabxanalarının informasiyala dırmasına imkan ver n proqram t minatı, o cüml d n avtomatla dırma üçün t tbiqi proqramlar paketl rinin alınması v m nims nilm si;

- kitabxanalarının informasiyala dırmasına imkan ver n maliyy resurslarının ayrılması;

- kitabxanalarının informasiyala dırmasını h yata keçir bil n bilik v v rdi l r malik müt x ssisll rin hazırlanması;

- kitabxanalarının informasiyala dırmasına imkan ver n inzibati resursların (müvafiq öb l rin olması v onların öz funksiyalarını effektiv yerin yetirm l rin n zar t) yaradılması istiqam tind h yata keçirilir.

Az rbaycanın ali m kt b kitabxanalarında informasiyala dırma prosesi müxt lif intensivlikd h yata keçirilir v hazırda müxt lif m rh l l rd dir. Lakin ümid etm k olar ki, yaxın g l c kd arxa planda olan kitabxanalar bu sah d i l ri intensivl dir c k v tezlikl direktiv s n dl rd n z rd tutulmu s viyy ni ld ed c kl r.

D B YYAT

1. *Az rbaycan Respublikasının inki afı namin informasiya v kommunikasiya texnologiyaları üzr Milli Strategiya (2003-2012-ci ill r) // "Az rbaycan" q zeti, 2003,18 fevral, s.2.*

2. *C f rov N.N. nformasiya c miyy tind avtomatla dırılmı kitabxana //Az rbaycan MEA M rk zi Elmi Kitabxanasının Elmi s rl ri, 2005, s.177.*

3. *liyeva-K ng rli A. ., C f rov C. Kitabxana informasiya c miyy tinin sas infrastruktur elementidir //Az rbaycan MEA M rk zi Elmi Kitabxanasının Elmi s rl ri, 2005, 7, s.99.*

4. “İnformasiya, informasiyala dırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // “Azərbaycan” qəzeti, 1998, 19 iyun, s.2-3.

5. “Kitabxana işi haqqında haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // “Azərbaycan” qəzeti, 1998, 19 iyun, s.3.

6. Mehrabov A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri. - Bakı: Mütərcim, 2010, s.335.

INFORMATISATION ISSUES OF THE AZERBAIJAN LIBRARIES

R.M.NAMAZOVA

SUMMARY

Keywords: library, information, high school libraries libraries

The article examines the juridical and normative regulation of informatisation processes. Also researched importance of information function of the university libraries.

• •

: , , - -

-

.